

Харковенко Р.В. Актуальные вопросы национального культурного наследия Украины как части общеевропейского достояния

В статье рассматриваются и анализируются вопросы современного состояния сферы охраны культурного наследия Украины как составной части общеевропейского культурного достояния.

Ключевые слова: объект культурного наследия, памятник культурного наследия, культурное наследие, Международная межправительственная организация организации объединенных наций по вопросам образования, науки и культуры, Концепция государственной политики реформирования сферы охраны недвижимого культурного наследия.

Kharkovenko R.V. Topical issues of the national cultural heritage of Ukraine as an part of the common European heritage

The article examines and analyzes the issue of the current state of the sphere of protection of cultural heritage of Ukraine as an integral part of the European cultural heritage.

Key words: a cultural heritage object, a cultural heritage monument, a cultural heritage, International intergovernmental organization of the organization of united nations on education, science and culture, Concept of the state policy of reformation of the sphere of protection of immovable cultural heritage.

28.02.2018 р.

УДК 061.23: [316.334.3 + 008](477)

**Г.М. Бичковська
А.О. Горькова**

**СУСПІЛЬНО-ПОЛІТИЧНІ ТА
КУЛЬТУРНІ ПЕРЕДУМОВИ СТВОРЕННЯ
ЦЕНТРУ ПАМ'ЯТКОЗНАВСТВА
НАН УКРАЇНИ І УТОПІК**

У статті зроблено спробу розкрити трансформацію форм та напрямів діяльності державних та громадських установ з охорони, вивчення і використання культурної спадщини в Україні, що передували появі Центру пам'яткознавства НАН України і Українського товариства охорони пам'яток історії та культури. Пам'яткоохоронну справу розглянуто як поступальний та нерівномірний процес, що зароджується із появою одиничних осередків дослідження пам'яток і розвивається у складну систему.

Ключові слова: Центр пам'яткознавства, громадські та державні організації, пам'яткознавство, історико-культурна спадщина.

На сьогодні актуалізувались дослідження, присвячені діяльності державних і громадських установ України у галузі охорони культурної спадщини. Пояснюється це, в першу чергу, тим, що вивчення та систематизація наукового доробку кількох поколінь дослідників, узагальнення та використання передового досвіду дає можливість виробити нові підходи до оцінки існуючої спадщини, окреслити шляхи оптимізації роботи державних і громадських установ у цьому напрямі. Становленню фахових пам'яткоохоронних організацій передував довгий процес формування розуміння та усвідомлення самого по-

няття пам'яткознавство. Українська культура, так само як і західноєвропейська, мала пройти довгий шлях від антикваріїв, випадкових знахідок та несистематичних досліджень до планомірного пошуку, систематизації та наукового вивчення пам'яток.

У першій половині XIX ст. із зародженням промислового капіталізму велика роль в економічному житті належала містам. У 30-х рр. XIX ст. остаточно сформувався адміністративно-територіальний поділ українських земель, що входили до складу Російської імперії, були утворені генерал-губернаторства. Виступаючи пунктами адміністративного управління, губернські і, в значній мірі, повітові міста одночасно ставали потужними центрами культурного будівництва, розвитку вітчизняної науки, дослідження та збереження історико-культурної спадщини, проте не мали загальнодержавного органу, відповідального за збереження та охорону культурної спадщини. Визначальні функції у цій сфері належали Міністерству внутрішніх справ, Міністерству народної освіти та Синодові.

Актуальності набуло питання збереження пам'яток історії та культури саме на місцях. Українських вчених, творчу інтелігенцію, духовенство вже давно об'єднував інтерес до історії та пам'яток рідного краю, що і стало рушійною силою для розвитку перших громадських наукових товариств, комітетів, комісій тощо.

У Київському університеті Св. Володимира було створено Тимчасовий комітет для розшуку старожитностей (1835–1845 рр.). Пріоритетними завданнями для членів комітету було вивчення історичного минулого, традицій, старожитностей Наддніпрянської України та збереження останніх. При університеті з'явився один з перших в Україні археологічних музеїв – Музей старожитностей (1837 р.).

Наступницею Комітету стала Тимчасова комісія для розгляду давніх актів (Київська археографічна комісія) (1843–1921 рр.), створена як державна наукова установа. Її діяльність була спрямована на виявлення, пошук і збирання історичних писемних джерел, їх наукове опрацювання, підготовку до публікації та видання, що мало важливу роль у розвитку української архівної справи на першому її етапі.

Протягом другої половини XIX – початку XX ст. Одеське товариство історії та старожитностей (далі – ОТИС) (1839–1922 рр.) постійно опікувалося станом збереження місцевих пам'яток, здійснило низку пам'яткоохоронних заходів, археологічні розкопки античних міст – Пантикапея, Херсонеса, Ольвії та ін. Воно опікувалося Феодосійським музеєм старожитностей, Аккерманською (Білгород-Дністровською) та Судацькою фортецями, Мелек-Чесменським курганом у Керчі тощо [1, с. 325–326]. ОТИС регулярно видавав «Записки Одесского общества истории и древностей» (1841–1919 рр.).

З ініціативи таких відомих вчених, дослідників, як В. Антонович, В. Іконников, Ф. Тарновський та інших у Києві з'явився ще один впливовий осередок, пов'язаний з пам'яткоохоронною діяльністю, – Історичне товариство Нестора-літописця (далі – ІТНЛ) (1873–1931 рр.).

Результати своєї діяльності Товариство вміщувало на сторінках «Читань в історичному товаристві Нестора-літописця» (1879–1914 рр.).

Упродовж 1897–1918 рр. функціонувало Київське товариство старожитностей і мистецтв. Воно займалося науковою та культурно-просвітницькою діяльністю, збиранням та вивченням рухомих пам'яток, результатом чого стало відкриття у 1904 р. Київського художньо-промислового і наукового музею.

За ініціативи членів ІТНЛу 1910 р. було створено Київське товариство охорони пам'яток старовини і мистецтва (далі – КТОПСІМ) (1910–1919 рр.). Товариство займалося дослідженням пам'яток та їх реставрацією на території Київської, Подільської, Волинської, Чернігівської, Катеринославської, Полтавської та Херсонської губерній [2, с. 160.]. Члени КТОПСІМу, окрім практичних заходів щодо дослідження і збереження всіх видів пам'яток, приділяли увагу теоретичним питанням, зокрема визначенню терміну «пам'ятка старовини» [3, с. 71], поділу пам'яток за видами – археологічні, архітектурні, мистецтвознавчі і писемні (архівні).

В Україні існувала низка інших громадських наукових товариств, які проводили пам'яткознавчу роботу. Зокрема, у Ніжині, окрім відомого Історико-філологічного товариства (1894–1919 рр.), функціонувало Грецьке товариство, що займалося збором історичних документів (грамот, актів тощо).

Пліч-о-пліч з громадськими науковими осередками пам'яткоохоронну діяльність проводили губернські статистичні комітети, які відіграли вагомую роль у створенні місцевих архівів, музеїв, бібліотек.

Наприкінці XIX – на початку XX ст. з'явилися вчені архівні комісії. Як державні структури вони функціонували у багатьох губернських центрах України. Комісії упорядковували, описували та видавали архівні матеріали, вивчали й охороняли археологічні та архітектурні пам'ятки. Серед їх представників – І. Каманін, М. Коцюбинський, О. Лазаревський, В. Модзалевський, О. Русов, М. Сумцов, П. Добровольський, І. Павловський, Л. Падалка, О. Маркевич, В. Хвойка, В. Щербина, Д. Яворницький та ін.

Найавторитетнішими в Наддніпрянській Україні упродовж XIX – на початку XX ст. виявилися Імператорська археологічна комісія (1859–1917 рр.) та Московське археологічне товариство (1864–1922 рр.). Саме Імператорська археологічна комісія, згідно з розпорядженням царя від 2 лютого 1859 р., стала найвищою структурою в ієрархії пам'яткознавчих установ і осередків. Розширенню повноважень Археологічної комісії у сфері пам'яткознавства сприяв указ царя від 11 березня 1889 р. про надання їй виняткового права проведення археологічних розкопок та надання дозволу на них на державних і громадських землях, а також реставрації архітектурних споруд [4].

У вивченні та охороні пам'яток помітною була роль церковних історико-археологічних товариств, епархі-

альних історико-статистичних комітетів, православних церковних братств. Серед найвизначніших були наступні: Подільське епархіальне історико-археологічне товариство (1865–1921 рр.), Церковно-історичне та археологічне товариство при Київській духовній академії (1872–1920 рр.), Волинське церковно-археологічне товариство (1893–1918 рр.) [5, с. 255–256].

Отже, пам'яткоохоронна робота XIX – початку XX ст. характеризувалася підйомом наукових сил Наддніпрянської України. Визначальний внесок у цьому напрямі зробили наукові товариства, які особливо жваво розвивалися на зламі століть. Їх основними науковими осередками були музеї та навчальні заклади. Теоретичні та практичні напрацювання дореволюційних установ стали фундаментальною базою для становлення та розвитку перших державних та громадських пам'яткоохоронних інституцій радянського часу.

12 травня 1917 р. було утворено Центральний комітет охорони пам'яток старовини і мистецтва в Україні (ЦКОПСІМУ) – громадську організацію, яку очолив М. Біляшівський. Восени 1917 р. було створено Відділ музеїв й охорони пам'яток старовини і мистецтва в структурі Генерального секретаріату народної освіти Української Центральної Ради. Відділ став першим національним державним органом з чітко визначеними адміністративними повноваженнями у галузі пам'яткоохоронної роботи.

За Гетьманату Відділ музеїв й охорони пам'яток старовини і мистецтва продовжував працювати в іншій державній структурі – Головному управлінні мистецтва та національної культури, яке було створено 21 червня 1918 р. Управління мало можливість не лише розробляти заходи із збереження та охорони пам'яток, а й оперативно впливати на їх втілення у життя [2, с. 72; 4, с. 71]. У 1918 р. в проєкті Закону «Про охорону пам'яток старовини і мистецтв» з'явилось поняття «пам'ятка історії».

Охорону пам'яток намагалася забезпечити й Директорія УНР. Керівництво пам'яткоохоронною справою покладалося на відповідний відділ Міністерства народної освіти. Водночас при Головній управі Генерального штабу військ УНР діяв культурно-освітній відділ, було розпочато процес укладання охоронних договорів на пам'ятки культурної спадщини.

У січні 1919 р. при Народному комісаріаті освіти УСРР на правах окремого відділу був створений Всеукраїнський комітет охорони пам'яток мистецтва і старовини (далі – ВУКОПМІС) (1919–1920 рр.), що став новим координаційним центром у пам'яткоохоронній сфері. Вагоме значення мав декрет уряду від 1 квітня 1919 р. про перехід історичних і мистецьких цінностей у відання Наркомату освіти [2, с. 164], а також розпорядження ВУКОПМІСу від 25 травня 1919 р. про реєстрацію приватних колекцій у триденний термін [6, с. 32].

У травні 1921 р. на загальних зборах членів Всеукраїнської Академії наук було створено Археологічну комі-

сію (Археологічний комітет) на чолі з академіками М. Біляшівським, М. Василенком, О. Новицьким і Ф. Шмігом. З 1924 р. комітетом розпочато роботу над проектом закону про охорону пам'яток, який було затверджено 16 липня 1926 р. спільною постановою Всеукраїнського Центрального Виконавчого Комітету (ВУЦВК) і Ради Народних Комісарів (РНК) УСРР як «Положення про пам'ятники культури і природи» [5, с. 265; 7].

Вагомий внесок в охорону пам'яток зробили Український комітет охорони пам'яток культури (далі – УКО-ПК), Комісія краєзнавства (Український комітет краєзнавства), крайові інспектури, крайові комісії, а також численні наукові товариства [2, с. 164].

Для поліпшення ситуації в пам'яткоохоронній справі 31 серпня 1940 р. при РНК УРСР була прийнята постанова «Про організацію Комітету охорони та збереження історико-культурних, архітектурних і археологічних пам'яток УРСР», до складу якого увійшли провідні діячі культури України – П. Панч, М. Бажан, О. Богомолець, О. Довженко, П. Тичина та ін. Але через початок Другої світової війни розгорнути діяльність вони не встигли [3, с. 74].

У середині ХХ ст. діяльність державних організацій з охорони та збереження історико-культурної спадщини стала невід'ємною складовою формування пам'яткоохоронного руху. Динаміка політичних змін нерозривно пов'язана із формуванням пам'яткоохоронної сфери, що мала певні ознаки та домінуючі напрями: від піднесення, стабільності до спаду, утвердження радянської влади та перетворення з 30-х рр. ХХ ст. історичної науки на ідеологічний придатак партійного апарату та воєнного періоду.

Друга світова війна завдала значних втрат культурній спадщині України, що були пов'язані не тільки з бойовими діями на окупованій території. Значна частина пам'яток стала жертвами спеціальних акцій, спрямованих на їх розграбування, вивезення за кордон та нищення. Довгий час вважалося, що до початку війни в УРСР налічувався 151 музейний заклад (дані подані в газеті «Правда» у 1947 р.). Лише на початку 90-х рр. ХХ ст. з'явилися перші публікації, в яких на основі аналізу довоєнних статистичних зведень стверджувалося, що станом на 1 січня 1941 р. на території України діяли щонайменше 174 музеї різного типу й напрямку, з них від 25 до 32 музеїв втратили свої експонати в наслідок вивезення за кордон. Та все ж ці числа не можна вважати остаточними. Значна частина музейних фондів України залишалась не облікованою [8, с. 323.]. Втрат зазнали не тільки музейні заклади. Приблизно 2 тис. архітектурних пам'яток було зруйновано та пошкоджено, знищено 12 млн. архівних справ, 51 млн. книг [3, с. 74].

Повоєнні роки характеризуються відновленням державної системи охорони пам'яток на центральному (1943 р. – Управління у справах архітектури при РНК УРСР) та обласному рівнях. Тоді було прийнято низку правових актів, які охоплювали питання збереження історичного вигляду старовинних міст, багатьох пам'я-

ток історії, архітектури та мистецтва, музейного будівництва, фінансування пам'яткоохоронних заходів. На місцеві органи влади покладалася відповідальність за вирішення питань охорони пам'яток, затвердження реєстрів найвизначніших об'єктів, надання коштів на ремонт та реставрацію об'єктів культурної спадщини. Такими саме питаннями, тільки архітектурно-мистецького напрямку, займався створений у 1944 р. Український філіал Академії архітектури СРСР (з 1945 р. – Академія архітектури УРСР) [9, с. 248]. Зокрема, у повоєнний час формується відповідна система охорони пам'яток, яка, у свою чергу, спонукала виокремлення пам'яткознавства в окрему науку.

Наступна хвиля активізації державних діячів, а також наукової громадськості у пам'яткоохоронній галузі піднялася в середині 60-х років, яку, в першу чергу, можна пов'язати з появою громадської організації «Українське товариство охорони пам'яток історії та культури» (далі – Товариство). Історія Товариства бере свій початок від 21 грудня 1966 р., коли рішенням делегатів Установчого з'їзду було одностайно прийнято постанову про створення громадської організації з метою задоволення суспільних інтересів у сфері охорони пам'яток історії та культури. Товариство об'єднало навколо себе видатних державних діячів, письменників, вчених-етнологів, істориків, архітекторів, археологів: І.І. Артеменка, Ю.С. Асеева, М.П. Бажана, О.Т. Гончара, П.А. Загребельного, Г.Н. Логвина, В.Г. Сарбея, Д.Я. Телегіна, Ф.П. Шевченка та багатьох інших. Особлива роль у становленні Товариства, як авторитетної всеукраїнської організації, належала академіку НАН України П.Т. Троньку, який упродовж 22 років очолював її [10, с. 30–31].

Товариство звертало увагу на розробку теоретичних питань пам'яткознавства. У його Статуті зафіксовано поділ пам'яток на види: історичні, археологічні, пам'ятки архітектури, історії техніки і військової справи, мистецтва, етнографічні, писемні. Саме цей поділ, з деякими змінами, взятий за основу класифікації пам'яток у законі «Про охорону і використання пам'яток історії та культури», прийнятий у 1978 р. в УРСР [11, с. 202–203]. Не менш важливим обов'язком Товариства була популяризація пам'яток і поширення наукових знань про них шляхом читання лекцій, проведення екскурсій, організації виступів у пресі, по радіо і телебаченню, видання книг, буклетів, листівок, путівників, виготовлення сувенірів, організації виставок [10, с. 32].

Кінець 60-х рр. ознаменувався також появою масштабного проекту в Україні – «Зводу пам'ятників історії та культури СРСР», до роботи якого частково залучилося Товариство. Видання планувалося як найповніший ілюстрований довідник енциклопедичного характеру, до якого мали увійти дані про всі нерухомі пам'ятки історії та культури [9, с. 103–104]. Робота зі створення Зводу в Україні розпочалася із загальної паспортизації пам'яток у 1972 р., прискорилося після прийняття 3 ве-

ресня 1982 р. постанови Ради Міністрів Української РСР № 453 «Про заходи по забезпеченню видання томів «Зводу пам'ятників історії та культури народів СРСР по Українській РСР» [12]. Фундаментом для майбутнього Зводу стало довідкове видання «Памятники истории и культуры Украинской ССР. Каталог-справочник» (1987 р.).

Наприкінці 1980-х рр. Товариство активізувало видавничу роботу. Було започатковано часопис «Пам'ятки України» (продовження бюлетеню «Пам'ятники України»), програми «Забуті могили», «Некрополі України», «Фортеці України», «Часи козацькі» та ін., що мали на меті виявлення нових і впорядкування відомих пам'яток та подальшу їх популяризацію.

З послабленням тоталітарного режиму новітнім напрямом діяльності Товариства стала міжнародна співпраця з організаціями, що займалися збереженням та охороною культурних надбань. Так, у 1989 р. була укладена угода про співробітництво з Товариством опіки над пам'ятками Польської Республіки. Подібна співпраця розпочалася з пам'яткоохоронними структурами Австрії, Франції, Болгарії, Єгипту та інших країн [5, с. 274].

1987 рік позначився створенням першої неурядової добровільної організації – Українського фонду культури, який також займався охороною культурної спадщини та відродженням національної культури всіх народів, що мешкають на теренах України. За сприяння Українського фонду культури та ініціативи академіка П. Тронька у 1989 р. була створена ще одна громадська організація – Всеукраїнська спілка краєзнавців. Практична діяльність цих організацій розгорнулася вже за часів незалежної України [5, с. 274].

Завдячуючи ініціативі голови Товариства, академіка АН УРСР П.П. Толочка, працівників Президії АН УРСР, кандидатів історичних наук В.І. Попика та В.С. Чишка спільною постановою Президії Академії наук УРСР і Колегії Головної ради УТОПІК від 23 травня 1991 р. було створено Центр пам'яткознавства АН УРСР і Українського товариства охорони пам'яток історії та культури (далі – Центр) [13, с. 12].

Поява Центру обумовлена вимогами часу – потребою у функціонуванні науково-дослідної установи, діяльність якої була спрямована на поглиблення теоретико-методичного рівня пам'яткознавчих студій та пам'яткоохоронної діяльності, оскільки з проголошенням незалежності України держава відчувала гостру необхідність в усвідомленні її громадян значущості національної культури як стрижня і основи розбудови української державності, потреби повернення до життя народних традицій та культури, звернення до історико-культурної спадщини. Про це свідчить ряд інших подій, що відбувалися паралельно зі становленням Центру: створення Комісії з питань відтворення видатних пам'яток історії та культури при Президентові України; Всеукраїнського фонду відтворення пам'яток історико-архітектурної спадщини; затвердження Кабінетом Міністрів України

довгострокової Державної програми відтворення визначних пам'яток історії та культури; затвердження Міністерством культури та туризму і Міністерством регіонального розвитку та будівництва порядку відтворення визначних об'єктів архітектури; робота урядової Комісії з питань повернення культурних цінностей, яка розпочала інвентаризацію і повернення цінностей; робота Державної служби контролю за переміщенням культурних цінностей через державний кордон; підготовка реєстру пам'яток історії і культури Управлінням охорони та реставрації пам'яток містобудування і архітектури Держбуду України [14]. Розробка законодавчої бази в галузі культури з метою скасування союзного законодавства та переходу до фінансування культури відповідно до ринкової системи економіки також вимагала участі фахових представників пам'яткоохоронної сфери, що представляли з однієї сторони науковців – НАН України, а з іншої – громадськість – Товариство.

Ще одним позитивним фактором можна відзначити залучення України до міжнародних процесів у сфері охорони культурної спадщини, зокрема ратифікацію майже всіх найавторитетніших Європейських конвенцій і конвенцій UNESCO. Світове визнання духовного надбання України, а також внесення Софійського собору з архітектурним ансамблем, Києво-Печерської лаври, історичного центру Львова до Списку всесвітньої спадщини ЮНЕСКО стало яскравим прикладом цього процесу.

Підсумовуючи, варто зазначити, що у статті пам'яткоохоронну справу розглянуто як поступальний та нерівномірний процес, що зароджується із появою одиничних осередків дослідження пам'яток і розвивається у складну систему. Становлення пам'яткоохоронної справи в Україні було нестабільним, періодично відбувалися так звані кризи, пов'язані з негативними політичними та економічними перетвореннями, а також піднесення, пов'язані з активізацією свідомої громадськості. Зокрема, кожен розглянутий історичний відрізок мав свої характерні риси у пам'яткоохоронній галузі, що у сукупності на сьогодні представляють еволюцію форм та напрямів роботи державних і громадських установ середини XIX – початку 1990 рр. Результати трансформацій цих форм, а також суспільно-політичні та культурні зміни поклали початок діяльності Центру пам'яткознавства НАН України і Українського товариства охорони пам'яток історії та культури.

ПОСИЛАННЯ

1. Даценко Л.М. Пам'яткоохоронна діяльність Одеського товариства історії та старожитностей у другій половині XIX – початку XX ст. / Любов Миколаївна Даценко // Наукові записки КДПУ. Серія: Історичні науки / ред. В.М. Філоретов [та ін.]. – Кіровоград: КДПУ ім. В. Винниченка, 2010. – Вип. 13. – С. 325–335.
2. Пам'яткознавство: посібник для початківців / укл.: Л.О. Грифен, О.М. Титова : Центр пам'яткознавства НАН України і УТОПІК. – К.: Центр пам'яткознавства НАН України і УТОПІК, 2014. – 212 с.
3. Горбик В., Денисенко Г., Пархоменко М. З історії охорони та збереження пам'яток в Україні // Пам'яткознавчі студії в Україні: теорія і практика. – К., 2007. – С. 65–92.
4. Гаврилюк С.В. Історичне пам'яткознавство Волині XIX – початку XX ст. (за документами Рукописного архіву Інституту історії

матеріальної культури Російської академії наук / С. В. Гаврилюк // Архіви України. – 2002. – № 4–6(250). – С. 207–217.

5. Основи пам'яткознавства / Під заг. ред.: Гріффена Л.О., Титової О.М.; кол. авт.: Гаврилюк О.Н., Гаврилюк С.В., Горбик В.О. [та ін.].: Центр пам'яткознавства НАН України і УТОПІК. – К.: Центр пам'яткознавства НАН України і УТОПІК, 2012. – 380 с.

6. Горькова А.О. Законодавча база Української СРР у галузі охорони археологічної спадщини (1919–1925 рр.) / Праці Центру пам'яткознавства. – Вип. 24 – К.: 2013. – С. 30–40.

7. Положення про пам'ятки культури й природи. – Законодавство про пам'ятки історії та культури. – К. Політвидав України, 1970. – С. 27–32.

8. Кот С. Радянська евакуація українських музейних цінностей на території УРСР під час Другої світової війни в контексті проблем повернення та реституції втрачених культурних надбань / Соціально-економічне життя у воєнний час. – С. 321–336. – URL: <http://dspace.nbuv.gov.ua/bitstream/handle/123456789/95680/30-Kot.pdf?sequence=1> (дата звертання: 15.01.2018).

9. Культурна спадщина в контексті «Зводу пам'яток історії та культури України» / Кот С.І. (відповідальний редактор), Денисенко Г.Г., Івакін Г.Ю., Катаргіна Т.І., Ковпаненко Н.Г., Скрипник П.І., Тимофієнко В.І., Титова О.М., Федорова Л.Д. – К.: Інститут історії України, 2015. – 486 с.

10. Заремба С.З. Українське товариство охорони пам'яток історії та культури: (історичний нарис). – К.: Логос, 1998. – 244 с.: іл. 48.

11. Акуленко В.І. Охорона пам'яток культури в Україні (1917–1990): [Монографія]. – К.: Вища школа, 1991. – 274 с.

12. Про заходи для забезпечення видання томів Зводу пам'яток історії і культури народів СРСР по Українській РСР. – URL: <https://regulation.gov.ua/documents/id209066> (дата звертання: 19.01.2018).

13. Бичковська Г.М. Основні напрями наукової роботи Центру пам'яткознавства НАН України і УТОПІК / Г.М. Бичковська // Сіверщина в історії України / Збірник наукових праць. – Вип. 9. – К. – Глухів, 2016. – С. 12–15.

14. Історія української культури: підручник. – URL: http://pidruchniki.com/1584072056991/kulturologiya/istoriya_ukrayinskoyi_kulturi (дата звертання: 09.03.2018).

Бичковская А.Н., Горькова А.А. Общественно-политические и культурные предпосылки создания Центра памятниковедения НАН Украины и УООПИК

В статье сделана попытка раскрыть трансформацию форм и направлений деятельности государственных и общественных учреждений по охране, изучению и использованию культурного наследия в Украине. Памятниковедческое дело рассмотрено как поступательный и неравномерный процесс, который зарождается с появлением единичных обществ исследования памятников и развивается в сложную систему.

Ключевые слова: Центр памятниковедения, общественные и государственные учреждения, памятниковедение, историко-культурное наследие.

Bychkovska H.M., Horkova A.O. The socio-political and cultural prerequisites of the creation of the Centre of Monuments Research of the NAS of Ukraine and USPHCM

The article attempts to reveal transformation of activity forms and directions of state and public organizations in the sphere of protection, study, and use of the cultural heritage in Ukraine. Development dynamics of Kyiv organizations are covered in a historic context.

Key words: Centre of Monuments Research, public and state organizations, monument studies, historical and cultural heritage.

12.03.2018 р.

УДК 725.64-025.14(477)«17»

В.В. Вечерський

**ТИПОЛОГІЧНІ КОНТАМІНАЦІЇ
В АРХІТЕКТУРІ ЛІВОБЕРЕЖНОЇ
УКРАЇНИ XVIII СТ.**

Стаття присвячена складним розпланувально-просторовим типам сакральних споруд XVIII ст. на Лівобережній Україні – так званим типологічними контамінаціям, коли в одній споруді поєднуються характерні риси різних типів – наприклад, хрестовокупольного і тридільного тривершого храмів. Такі й аналогічні типологічні контамінації були характерними для архітектури розглядуваного регіону протягом XVIII ст.

Ключові слова: архітектурна типологія, розпланувально-просторовий тип, сакральні споруди, контамінації.

На відміну від інших аспектів історії архітектури України XVIII ст., щодо яких донедавна бракувало комплексних фундаментальних досліджень, архітектурна типологія, а точніше – функціональна й розпланувально-просторова типологія будівель і споруд розглядуваної доби стала предметом вивчення у працях Г. Павлуцького, М. Цапенка, П. Юрченка, Г. Логвина, С. Таранушенка, В. Завади, автора цього дослідження та інших науковців [1, с. 129–131]. Ці праці, а також наші власні спостереження і розмірковування над архітектурою XVIII ст. підтверджують, що у будівлях і спорудах цієї доби знайшов подальший розвиток значний архітектурний досвід, накопичений у попередні епохи як у дерев'яному народному, так і в елітарному мурованому будівництві. На наш погляд, саме поєднання в архітектурному процесі цих двох джерел обумовило небувале доти урізноманітнення функціональної та розпланувально-просторової типології будівель і споруд. Проте на сьогодні ще майже не дослідженими залишаються типологічні контамінації в сакральній архітектурі доби, тобто коли в одній споруді поєднуються характерні риси різних типів – наприклад, хрестовокупольного і тридільного тривершого храмів. З'ясування цього питання і стало метою даного дослідження, завданнями якого є визначити на конкретних прикладах найпоширеніші види типологічних контамінацій, причому як у мурованому елітарному зодстві, так і в народній дерев'яній архітектурі.

Окрім основних типів церковних споруд (тридільних, хрещатих та хрестовокупольних), які були наймасовішими й визначали картину архітектурного розвитку XVIII ст., цій добі був властивий також значний розвиток різноманітних типологічних контамінацій. Серед православних храмів до них належать будівлі, які у своїй структурі поєднують у різних комбінаціях основні розпланувально-просторові типи, наприклад: хрестовокупольний тип з тридільним триверхим, або тридільний з триконховим [1, с. 129–136].

Контамінації у дерев'яній сакральній архітектурі пов'язані з основними розпланувально-просторовими типами: тридільним і хрещатим. Поєднанням триділь-